

Asia: VN/8051/2019

Valtioneuvoston periaatepätös suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla (luonnos)

Lausunnonantajan lausunto

Lausuntonne ja yleiset kommenttinne demokratiapolitiikan tilasta, suunnasta ja seurannasta

Valtion nuorisoneuvosto kiittää lausuntopyynnöstä ja haluaa tuoda esiin seuraavat seikat.

Periaatepäätöksessä tulee tuoda esiin, miten toimenpiteet kytketään eri hallinnonalojen politiikkatoimiin ja miten demokratiakehityksen edistäminen näkyy osana valtioneuvoston toimia kokonaisvaltaisesti. Kuten periaatepäätöksen johdannossa todetaan, demokratian toimivuuteen ja kansalaisten kokemaan luottamukseen ei voida vaikuttaa pelkästään demokratiapolitiikalla, vaan niillä on vahva kytkös tasa-arvopolitiikkaan, talouspolitiikkaan, työllisyyspolitiikkaan, sosiaalipolitiikkaan ja terveystalouteen.

Toimenpiteitä tulee priorisoida ja antaa uusille toimintatavoille nykyistä suurempi painoarvo demokratian haasteisiin vastaamisessa. Periaatepäätöksessä kuvataan hyvin demokratian haasteita, kuten koetun luottamuksen heikkenemistä, entistä autoritaarisempien hallintomuotojen vetovoiman kasvamista, kansalaisten poliittisen lukutaidon heikkenemistä sekä mediaympäristön muutoksia. Pitkäjänteisestä politiikasta huolimatta esimerkiksi poliittinen osallistuminen eriytyy Suomessa edelleen voimakkaasti. Periaatepäätöksessä esitetään runsaasti toimenpiteitä, joilla demokratiakehitykseen pyritään vaikuttamaan myönteisesti ja todetaan, että linjausten toimeenpano edellyttäneen erillisen toimenpideohjelman laatimista seuraavalla hallituskaudella. Valtion nuorisoneuvosto huomauttaa, että demokratiapolitiikan resurssit ovat olleet niukat ja toimenpiteiden tulisi kohdistua tunnistettuihin ongelmakohtiin. Toimenpiteiden määrän vähentyessä myös näiden vaikuttavuutta on mielekkäämpää arvioida.

Yhteiskunnallinen vaikuttaminen on määriteltävä aiempaa laajemmin demokratiapolitiikassa. Periaatepäätöksen johdannossa tuodaan esiin kansainvälisen ICCS-tutkimuksen havainto, jonka mukaan suomalaisnuorilla on erinomaiset tiedolliset ja asenteelliset valmiudet yhteiskunnalliseen

osallistumiseen, mutta kiinnostus ja/tai tarve aktiiviseen osallistumiseen puuttuu valtaosalta nuorista. Varsinaisen poliittisen osallistumisen rinnalla vaikuttaminen voi kuitenkin tapahtua mediassa, yritystoimintana ja tutkimuksen kautta. Esimerkiksi vuoden 2021 Nuorisobarometrin mukaan nuorille tärkeimmät keinot ilmasto-ongelmien ratkaisussa ovat tieto ja valistus, tuotantotapojen muutos sekä uudet teknologiset ratkaisut. Niiden rinnalla tehokkaimpina vaikuttamisen keinoina ympäristöasioissa pidettiin äänestämistä, ostopäätöksillä vaikuttamista ja vapaaehtoistyötä ympäristöjärjestöissä.

Nuoret ovat kiinnostuneita yhteiskunnallisista asioista laajasti, ei vain suoraan nuoria koskettavista asioista. Vuoden 2018 Nuorisobarometrissa nuorten politiikkakiinnostus oli korkeampaa, kuin kertaakaan seuranta-aikana vuoden 1996 jälkeen: 65 prosenttia nuorista kertoi olevansa erittäin tai jonkin verran kiinnostunut politiikasta. Kuten osallistuminen, myös kiinnostus eriytyy koulutuksen mukaan. Samoin nuorten kokemaan kansalaispätevyyteen eli käsitykseen siitä, millaiseksi nuori arvioi omat kykynsä vaikuttaa yhteiskuntaan, vaikuttavat sukupuoli, äidinkieli, perheen koettu taloudellinen tilanne sekä vanhempien koulutustaso ja ammatti (EPIC-hanke). Demokratiapolitiikalla tuleekin luoda sellaisia yhteiskunnallisen osallistumisen väyliä, joiden kautta kaikki nuoret voivat halutessaan vaikuttaa tärkeänä pitämiinsä asioihin. Samalla demokratiakasvatuksessa on tunnistettava yhteiskunnallisen osallistumisen moninaiset tavat ja annettava nuorille taidot toimia muuttuvassa yhteiskunnassa.

Linjaus 1: Vaalijärjestelmä on toimiva, turvallinen ja luotettava. Jokaisella on yhdenvertaiset mahdollisuudet ja riittävät valmiudet käyttää osallistumisoikeuksiaan

Toimenpide-ehdotusten teemat edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi

- *Vaalijärjestelmän uudistaminen*
- *Vaalien turvallisuuden vahvistaminen*
- *Äänestysmahdollisuuksien joustavoittaminen ja sähköisen äänioikeusrekisterin laajamittainen käyttöönotto*
- *Äänestysaktiivisuuden ja monipuolisen ehdokasasettelun edistäminen*

Periaatepäätöksessä tulee tuoda esiin mahdollisuus laskea äänestysikärajaa valituissa valtiollisissa vaaleissa. Äänestysikärajan laskun myötä nuoret pääsisivät vaikuttamaan nykyistä aikaisemmassa vaiheessa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon, mikä voisi heijastua myönteisesti myöhempään äänestyskäyttäytymiseen.

Linjaus 2: Suomessa on käytössä monipuoliset osallistumismahdollisuudet ja yhä useampi käyttää poliittisia- ja kansalaisoikeuksiaan

Toimenpide-ehdotusten teemat edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi

- *Yhdenvertaisen osallistumisen edistämien ja kytkeminen vahvemmin osaksi päätöksentekoa ja valmistelua.*

- *Osallisuusjärjestelmien kehittäminen sekä arviointi kunnissa ja hyvinvointialueilla.*
- *Aloite-instrumenttien tarkastelu sekä erilaisten osallistumis- ja vaikuttamismenetelmien laajamittainen hyödyntäminen. Digitaalisen osallistumisen ja verkkodemokratiapalvelujen kehittäminen.*
- *Osallistumistoimien arviointi ja mittaaminen sekä yhdenvertaisen osallistumisen kehittäminen.*

Nuorten osallistumismahdollisuuksista on huolehdittava sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen muokatessa paikallisdemokratian rakenteita. Samalla tulisi tarkastella, voisiko nuorten osallisuutta koskevien säädösten noudattamatta jättämisestä säätää sanktioita.

Periaatepäätöksen toimenpiteissä oleva etsivä osallisuustyö on käsitteenä vielä täsmentymätön ja vaatii määrittelyä. Valtion nuorisoneuvosto katsoo, että osallisuutta edistetään jo olemassa olevissa toimintamuodoissa, kuten etsivässä nuorisotyössä. Rinnakkaisen työmuodon sijaan olisi järkevää vahvistaa osallisuuden edistämistä näissä.

Linjaus 3: Demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista

Toimenpide-ehdotusten teemat demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen tukemiseksi

- *Nuorten koulutuspolkujen eriytymiseen puuttuminen varhaisessa vaiheessa. Osallistumista tukevan tietopohjan ja valmiuksien varmistaminen.*
- *Ajantasaisten koulutus- ja oppimateriaalien saatavuuden parantaminen (demokratia- ja ihmisoikeuskysymyksistä). Valtakunnallisen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamiskeskuksen perustamisen selvittäminen sekä ajankohtaisten pilottihankkeiden tulosten valtakunnallinen jalkauttaminen.*
- *Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen pitkäjänteinen kehittäminen demokratia- ja ihmisoikeusasioissa.*
- *Kansalaistaitojen sekä avoimen keskustelun vahvistaminen disinformaation tunnistamiseksi ja torjumiseksi (ml. digitaalinen- ja mediakasvatus).*
- *Yleisten kirjastojen ja museoiden verkoston roolin vahvistaminen yhteiskunnallisen osallistumisen ja medialukutaidon vahvistamisessa.*
- *Demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan osaamisen vahvistaminen ja painoarvon lisääminen kotoutumiskoulutuksessa sekä monikielisessä yhteiskuntaorientaatiossa.*
- *Riittävien resurssien turvaaminen kansalaisyhteiskunnan toimijoille demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan koulutuksen tarjoamiseen.*

Periaatepäätökseen tulee lisätä nuorisotyö ja -toiminta nuorten osallisuuden edistäjänä ja demokratiakasvatuksen toteuttajana. Nuorisotyöllä on merkittävä rooli demokratiakasvatuksen sisältöjen toteuttamisessa ja kehittämisessä, mutta sitä ei mainita luonnoksessa muiden työmuotojen rinnalla. Sekä koulutus että koulun ulkopuoliset oppimisympäristöt ovat tärkeitä nuorille yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitojen oppimisessa (Nuorisobarometri 2017). Eri ympäristöjen yhteistyötä tulisi edistää esimerkiksi parantamalla nuorisojärjestöjen mahdollisuuksia esittäytyä kouluissa ja oppilaitoksissa.

Demokratiakasvatus tulee nähdä laajemmin kohtaamisina nuorten ja julkisen vallan toimijoiden välillä. Nuoren kansalaispätevyys vahvistuu myös nuorten osallisuutena palveluissa. Esimerkiksi lastensuojelua kehitettäessä tulisi kuulla lastensuojelun asiakkaina olevia nuoria. Myös sosiaaliturvan kehittämisessä tulisi huomioida vaikutukset nuorten yhteiskuntaan kokemaan luottamukseen.

Linjaus 4: Avoin, läpinäkyvä ja vuorovaikutteinen hallinto vahvistaa luottamusta. Päätöksenteko on tietoperusteista

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla hallinnon avoimuutta ja läpinäkyvyyttä voidaan edistää

- *Julkisen hallinnon viestinnän kehittäminen yhteiskunnan toimintaan liittyvissä asioissa.*
- *Julkisuuslain uudistuksen loppuunsaattaminen. Avoimuusrekisterin saattaminen voimaan, seuranta sekä kehittämistarpeiden arviointi.*
- *Lainsäädäntöprosessin avoimuuden ja osallistavuuden parantaminen sekä virkamiesten osaamisen kehittäminen.*

Nuorten kuuleminen lainsäädäntöprosessissa tulee juurruttaa osaksi valtioneuvoston toimintaa. Valtion nuorisoneuvosto pitää hyvänä, että nuorten kuulemista osana lainsäädäntöprosessia on aktiivisesti kehitetty viime vuosina. Kuulemisen tulee tapahtua riittävän varhaisessa vaiheessa. Kuulemisissa tulisi huomioida nuorten moninaisuus ja erilaiset tilanteet ja kuulla monenlaisia nuoria. Valtion nuorisoneuvosto korostaa, että nuorilla on oltava mahdollisuus tulla kuulluksi kaikessa päätöksenteossa, ei vain nuoria suoraan koskevissa asioissa.

Avoimen hallinnon lisääminen esimerkiksi julkisuuslain uudistuksella ja avoimuusrekisterillä voi edesauttaa nuorten luottamusta ja tahtoa osallistua yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Yleisesti ottaen nuoret luottavat yhteiskunnallisten instituutioiden toimintaan melko paljon. Vuoden 2018 Nuorisobarometrin mukaan eniten luottamusta saavat poliisi (95 prosenttia), tasavallan presidentti (93 prosenttia), puolustusvoimat (89 prosenttia) ja oikeuslaitos (85 prosenttia). Vähemmän luotettiin esimerkiksi kirkkoon (57 prosenttia) ja poliittisiin puolueisiin (59 prosenttia).

Linjaus 5: Yhteiskunnallinen keskustelukulttuuri on rakentava, moniarvoinen ja syrjimätön sekä mahdollistaa eri väestöryhmien osallistumisen

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla keskustelukulttuuria voidaan parantaa

- *(Puolueiden välisen) dialogin ja yhteistyön tunnistaminen keskeiseksi elementiksi rakentavassa yhteiskunnallisessa keskustelukulttuurissa.*
- *Hyvien väestösuhteiden edistäminen dialogin keinoin.*
- *Oikeiden osallistumisinstrumenttien valinta osallistumisen eriytymisen vähentämiseksi.*
- *Viranomaistoimien jatkaminen ja osaamisen kehittäminen vihapuheeseen ja häirintään puuttumiseksi.*
- *Vihapuheen ehkäisy sekä tietoisuuden lisääminen vihapuheen ja häirinnän kohtaamisesta sekä sananvapauden rajoista.*

Toimenpiteet vihapuheen torjumiseksi ovat tärkeitä, mutta jäävät ylätasolle. Vihapuhe koskettaa erityisesti nuoria. Vuonna 2020 16–24-vuotiaista 64 prosenttia oli kohdannut netissä vihapuhetta, kun vastaava luku oli koko väestöllä 42 prosenttia (Tilastokeskus). Valtion nuorisoneuvosto näkee, että vihapuheen torjunta tarvitsee konkreettisia toimenpiteitä ja vastuutahon.

Linjaus 6: Aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta on keskeinen osa toimivaa demokratiaa Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla voidaan tukea kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä ja osallistumista

- *Autonomisen ja elinvoimaisen kansalaisyhteiskunnan merkityksen tunnistaminen sekä kumppanuuteen perustuvan sektorien välisen yhteistyön edistäminen.*
- *Kansalaisyhteiskuntaan liittyvien muutosten ja niiden vaikutusten pitkäjänteinen arviointi ja seuranta.*
- *Kansalaistoiminnan rahoitus- ja varainhankintatietoisuuden ja osaamisen tukeminen sekä varainhankintainnovaatioiden kehittäminen.*
- *Nuorten vapaaehtoistoiminnan tukeminen koulujen ja oppilaitosten avulla.*
- *Kansalaisyhteiskuntatutkimuksen edistäminen ja tutkimustiedon parempi hyödyntäminen. Virkahenkilöiden kansalaisyhteiskuntaosaamisen ja –tietämyksen vahvistaminen.*
- *Kulttuurilaitosten roolin ja toiminnan vahvistaminen kotouttamisessa ja sosiaalisessa yhteenkuuluvuudessa sekä kulttuurin nostaminen kestävän kaupunkikehityksen keskiöön.*

Vapaaehtoistoiminta tulee nähdä itsessään arvokkaana. Periaatepäätöksessä halutaan houkutella nuoria vapaaehtoistoimintaan hyväksymällä toimintaa osaksi opintoja. Tämän lisäksi tulisi arvioida, miten vapaaehtoistoiminnasta luodaan sellaista, että nuoret haluavat osallistua siihen vapaaehtoisesti ja vastikkeettomasti. Periaatepäätöksessä tulisi kiinnittää enemmän huomiota vapaaehtoistoiminnan sisältöihin sekä pitää nuorten osallisuutta itsessään arvokkaana, ei vain välineenä järjestötoimijoiden määrän lisäämiseksi. Nuorten järjestökiinnittyneisyys on pysynyt

vuosien aikana samalla tasolla. Vuonna 2020 53 prosenttia 10-29-vuotiaista lapsista ja nuorista kuului jäsenenä johonkin seuraan, kerhoon, yhdistykseen tai järjestöön. Noin prosentti kuului poliittiseen järjestöön. (Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus 2020.)

Rahoitusmekanismien tulee tukea aktiivista ja elinvoimaista kansalaisyhteisyhteiskuntaa.

Valtion nuorisoneuvosto toteaa, että järjestökenttä on moninainen. Toisin kuin nuorisoalalla sosiaali- ja terveysalalla järjestöt ovat usein myös palveluntuottajia, mikä lisää niiden riippuvuutta rahoittajan toiveista. Järjestöautonomian vahvistaminen vaatii perusrahoituksen turvaamista hankerahoituksen sijaan. Kansalaisyhteiskunnan rahoituksen tulee jatkossakin mahdollistaa nuorten omaehtoinen toiminta.

Linjaus 7: Suomi tukee demokratiakehitystä kansainvälisesti

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla voidaan tukea kansainvälistä demokratiakehitystä

- *Toimijoiden yhteydenpidon lisääminen kansallisella tasolla ja Suomen kansainvälisen demokratiatyön kehittäminen kokonaisuutena. Suomalaisen demokratia-, ihmisoikeus- ja oikeusvaltioalan asiantuntemuksen hyödyntäminen kansainvälisessä yhteistyössä.*
- *Politiikassa aliedustettujen ryhmien poliittisen osallistumisen vahvistaminen tukemalla kansainvälisesti puolueita ja parlamentteja. Erilaisten tapojen kehittäminen tukemaan eri toimijoiden osallistumisoikeuksien toteutumista sekä mediavapautta.*
- *Valtioneuvoston tutkimustoiminnan kehittäminen sekä seuranta kansainvälisen demokratiatyön vaikuttavuudesta ja kehittämistarpeista.*
- *Suomen aktiivinen toiminta Euroopan Unionin Team Europe Democracy–aloitteessa ja hallitusten välisissä demokratiajärjestöissä. Suomen tuki Kansainväliselle demokratia- ja vaaliapuinstituutille (International Institute for Democracy and Electoral Assistance, International IDEA).*

Ei lausuttavaa.

Tenojoki Anna-Maria
Opetus- ja kulttuuriministeriö - Valtion nuorisoneuvosto